

LUẬN ÁN TIẾN SĨ NHÂN HỌC

VÕ DUY NGHĨA. *Tín ngưỡng của người Hoa ở thành phố Hội An, tỉnh Quảng Nam hiện nay*

Chuyên ngành: Nhân học

Mã số: 9 31 03 02

Người Hoa định cư ở Việt Nam qua nhiều làn sóng di cư. Trong quá trình nhập cư và hình thành cộng đồng người Hoa ở thành phố Hội An, họ đã cố kết với nhau từ trong sinh hoạt đến lao động và sáng tạo, lưu giữ nhiều nét văn hóa truyền thống đặc sắc, trong đó có hệ thống các tín ngưỡng mang nhiều giá trị đặc trưng. Luận án góp phần làm rõ những đặc điểm và sinh hoạt tín ngưỡng cộng đồng và gia đình của người Hoa ở Hội An qua các mối quan hệ với những vấn đề dân tộc trong vùng, giữa truyền thống và biến đổi hiện nay, phân tích làm rõ các yếu tố tác động đến quá trình biến đổi tín ngưỡng và đánh giá những giá trị cốt lõi của tín ngưỡng trong đời sống của người Hoa ở Hội An.

Ngoài phần Mở đầu, Kết luận, Tài liệu tham khảo, nội dung chính của Luận án được triển khai trên 3 chương: 1- *Tổng quan tình hình nghiên cứu, cơ sở lý thuyết và địa bàn nghiên cứu.* 2- *Các hình thức tín ngưỡng và thực hành tín ngưỡng của người Hoa ở Hội An hiện nay.* 3- *Giá trị, xu hướng biến đổi và giải pháp bảo tồn, phát huy giá trị tín ngưỡng của người Hoa ở Hội An trong bối cảnh hiện nay.* Dưới đây là một số kết quả nghiên cứu nổi bật của Luận án.

Thành phố Hội An từng là một thương cảng quốc tế sầm uất, là trung tâm buôn bán nối liền ba miền Bắc, Trung, Nam. Sự tồn tại của trung tâm buôn bán đã tạo điều kiện cho Hội An hình thành nên những công trình kiến trúc và giá trị văn

hóa của phố cổ với sự hội tụ của nhiều nền văn hóa khác nhau. Đặc biệt, người Hoa đến Hội An sinh sống và buôn bán khoảng hơn 2 thế kỷ, đã để lại nhiều công trình kiến trúc, nhà cổ tiêu biểu như: Hội quán Quảng Đông, Phúc Kiến, Triều Châu, các miếu thờ... Đây chính là những nơi lưu giữ nhiều giá trị văn hóa tiêu biểu trong đó có hoạt động tín ngưỡng, thờ cúng.

Tín ngưỡng của người Hoa nói chung rất đa dạng và phong phú, một mặt do xuất phát từ niềm tin rằng vạn vật đều được ký thác những linh hồn mà khi chết đi sẽ biến thành ma. Mặt khác, người Hoa còn chịu ảnh hưởng của các tôn giáo, tín ngưỡng truyền thống khác ở Trung Quốc như Đạo giáo, Khổng giáo, Phật giáo,... Luận án đã tiến hành khảo sát 120 người Hoa cư trú tại phường Minh An, thành phố Hội An để phân tích làm rõ những đặc điểm về cơ sở thờ tự và hoạt động thực hành tín ngưỡng liên quan đến *tín ngưỡng trong cộng đồng* (gồm các hình thức thờ cúng Tiên hiền và Hậu hiền; Thiên Hậu Thánh Mẫu, Môn thần, Quan Công, Bắc Đẩu Trấn Vũ; Thần Phục Ba; Âm linh - Âm hồn) và *tín ngưỡng trong gia đình* (gồm các hình thức thờ cúng tổ tiên Ngũ tự gia đường; Thần Tài, Thổ Địa; Táo Quân và các tín ngưỡng khác).

Kết quả khảo sát của Luận án cho thấy, 100% người Hoa theo tín ngưỡng thờ Tiên hiền, Hậu hiền. Đây là tín ngưỡng quan trọng nhất vì người Hoa quan niệm “Uống nước nhớ nguồn”, “Ăn quả nhớ kẻ trồng cây”, không có ông bà tổ tiên, các bậc tiền nhân,... thì không có mình ngày hôm nay. Bên cạnh đó, thờ Quan Thánh Đế Quân, thờ Thiên Hậu Thánh Mẫu, thờ Thần Phục Ba cũng được người Hoa nơi đây coi trọng (với tỷ lệ lần lượt là 90%, 85% và 80% người trả lời theo tín ngưỡng này). Điều

này được lý giải là do trước đây người Hoa di cư đến Hội An bằng đường biển, mặc dù trên đường đi gặp nhiều sóng gió nhưng nhờ được Thiên Hậu Thánh Mẫu, thần Phục Ba giúp đỡ nên đi đến nơi về đến chốn, mọi chuyện bình an. Khi thuyền cập bến Hội An, người Hoa bắt đầu xây dựng hội quán, nhà cửa, làm ăn buôn bán; trong kinh doanh người Hoa luôn lấy chữ tín làm đầu cho nên họ thờ Quan Công - vị thần bảo vệ, mang may mắn và tài lộc đến cho mọi người, để thể hiện lòng trung tín. Thờ Âm linh - Âm hồn cũng là một trong những tín ngưỡng phổ biến và quan trọng đối với người Hoa, với tỷ lệ người trả lời theo tín ngưỡng này chiếm 75%. 50% người Hoa được hỏi tham gia thờ Môn thần vì họ cho rằng mắt cửa được xem là một vị thần có thể nhìn thấu tất cả, soi đường chỉ lối, bảo vệ, che chở cho mọi người. Hiện nay, tín ngưỡng cộng đồng thờ Bắc Đẩu Trấn Vũ (Huyền Thiên Đại Đế) ít phổ biến hơn trong cộng đồng người Hoa (chỉ có 10% người trả lời theo tín ngưỡng này). Tham gia thường xuyên các tín ngưỡng trên chủ yếu là những người lớn tuổi. Họ là những người giữ vai trò quan trọng trong việc thực hiện và tham gia các lễ hội - nghi lễ cúng kính của làng, của hội quán như trưởng, phó ban trị sự, hay những người thuộc ủy viên ban trị sự với lý do là kế thừa truyền thống của tổ tiên, tiếp nối những thế hệ đi trước, đồng thời thể hiện sự tin tưởng của họ vào sự linh thiêng, sự giúp đỡ, chở che của các vị thần để họ và gia đình có được một cuộc sống an lành, hạnh phúc.

Ngoài những tín ngưỡng về các thánh thần, nhân thần, thần linh,... được thực hành tại các ngôi miếu, các hội quán, các chùa, đình,... người Hoa ở Hội An còn thể hiện sinh hoạt tinh thần đa dạng qua các hoạt động tín ngưỡng trong từng gia đình. Kết quả khảo sát cho thấy, tất cả những

người được hỏi đều tham gia thờ cúng tổ tiên, Ngũ tự gia đường và thờ Táo quân, 50% theo thờ Thần Tài, Thần Địa và 10% theo các tín ngưỡng khác. Thờ cúng tổ tiên có truyền thống lâu đời, theo quan niệm của người Hoa, dù giàu hay nghèo họ đều tôn thờ tổ tiên với lòng thành kính sâu sắc nhất. Đây là nét văn hóa truyền thống nổi bật nhất của tín ngưỡng trong gia đình và được xem là một trong những chuẩn mực để đánh giá gia phong, nề nếp của một gia đình, tộc họ. Bên cạnh đó, người Hoa còn thờ Ngũ tự gia đường. Theo họ, Ngũ tự gia đường là 5 vị thần trông coi, cai quản và sắp đặt vận mệnh cho một gia đình, gồm thần Định phước Táo quân, thần Cửa, thần Ngõ, thần Giếng, thần Trung lưu (tức là: Môn, Hộ, Táo, Tinh, Trung lưu thi vị Ngũ tự). Khám thờ Ngũ tự gia đường được đặt trang trọng ngay giữa nhà, trên bàn thờ gia tiên. Thờ Táo Quân cũng là một trong những tín ngưỡng dân gian phổ biến nhất của người Hoa. Hằng năm cứ đến ngày 23 tháng Chạp, người Hoa chuẩn bị lễ cúng đưa ông Táo về Trời và đó cũng là mở đầu cho chuỗi ngày chuẩn bị Tết Nguyên Đán. Người Hoa cũng rất coi trọng thờ Thần Tài, Thổ Địa, đặc biệt những gia đình buôn bán, kinh doanh đều lập khám thờ thần Tài. Vào ngày vía lớn nhất của Thần Tài là ngày mùng 10 tháng Giêng và các ngày mùng 2 và 16 Âm lịch hằng tháng, các gia đình thường cúng Thần Tài, Thổ Địa.

Người Hoa khi đến Hội An đã cùng với những người dân sở tại lập miếu Âm Hồn (nay ở số 76/9 đường Trần Phú). Ngày 20-21 tháng Giêng hằng năm được cư dân làng Minh Hương chọn làm ngày lễ tế âm linh (còn gọi là lễ tế cô hồn, âm hồn); thần Phục Ba được thờ cúng tại Hội quán Triều Châu (nay ở số 157 đường Nguyễn Duy Hiệu). Hội quán này được xây dựng theo lối kiến trúc nội công ngoại quốc, mặt quay theo

hướng Nam - Tây Nam. Hằng năm, vào dịp tết Nguyên tiêu (ngày 15-16 tháng Giêng), Hội quán tổ chức lễ cúng thần Phục Ba và cúng giỗ Tiên hiền.

Luận án chỉ rõ tiến trình thực hành tín ngưỡng của người Hoa rất chín chu và có sự tham gia đông đảo của cộng đồng cư dân người Hoa nói chung và cư dân người Việt nói riêng. Thời gian thực hành tín ngưỡng thường diễn ra vào dịp Xuân và mùa Thu. Quy trình thực hành tín ngưỡng được thực hiện hết sức kỹ lưỡng từ khâu chuẩn bị nhân sự cho buổi tế lễ, chuẩn bị văn tế, cho đến khâu phân công chuẩn bị lương thực cúng tế. Sau khi thực hiện nghi lễ trong hoạt động tín ngưỡng, người Hoa thường tổ chức phần Hội sôi nổi với sự tham gia của cả cộng đồng người Hoa và người Việt.

Theo kết quả nghiên cứu của Luận án, người Hoa ở Hội An đã thể hiện được sự

đa dạng trong đời sống tâm linh khi đến định cư ở vùng đất mới. Tín ngưỡng vốn chi phối nhiều mặt của đời sống tinh thần cộng đồng người Hoa. Sự giao lưu và tiếp biến văn hóa là một thực tế, nhưng người Hoa ở Hội An vẫn bảo lưu được nhiều nét truyền thống, thích nghi với sự biến động để phù hợp, đồng thời giữ được tính riêng biệt của mình. Trên cơ sở nhận thức về giá trị, vai trò của tín ngưỡng, xác định những xu hướng biến đổi của tín ngưỡng truyền thống người Hoa trong bối cảnh hiện tại, Luận án đề xuất một số giải pháp nhằm bảo tồn và phát huy các giá trị tích cực của các tín ngưỡng này trong đời sống hiện nay tại Hội An.

Luận án được bảo vệ thành công tại Hội đồng chấm luận án cấp Học viện, họp tại Học viện Khoa học xã hội năm 2022.

TA.
giới thiệu

(tiếp theo trang 63)

của Tổ quốc. Trên thực tế, Đà Nẵng đã là một cực tăng trưởng không chỉ của VKTTĐMT mà của cả nước, tạo động lực tích cực cho nhiều tỉnh/thành từ khoảng 15-20 năm trước. Tuy nhiên, Đà Nẵng đang đứng trước những thách thức không nhỏ trong thực hiện vai trò cực tăng trưởng của vùng. Thu nhập bình quân đầu người của Đà Nẵng vẫn thấp hơn một số tỉnh/thành có điều kiện tương đương; việc quản lý thành

phố theo mô hình quản trị đô thị vẫn còn đang được thử nghiệm; trách nhiệm của Đà Nẵng với các tỉnh trong vùng và đặc biệt thể chế quản lý vùng còn chưa thật sự rõ ràng;... Những thách thức này cần được giải quyết để Đà Nẵng phát triển được như kỳ vọng, kéo theo sự phát triển của VKTTĐMT để từng bước trở thành một trong những vùng phát triển năng động của cả nước, đảm bảo vai trò hạt nhân tăng trưởng, thúc đẩy phát triển khu vực miền Trung và Tây Nguyên.

PHẠM NGUYỄN